

Давня та нова історія України

УДК 930.25:94(477)“16/17”Кочубеї

Н. А. Скрипченко

ІСТОРІЯ ФАМІЛЬНОГО АРХІВУ КОЧУБЕЇВ (II ПОЛОВИНА XVII ст. – 1785 р.)

Дослідження присвячене вивченню феномену фамільних архівів козацької старшини Лівобережної Гетьманщини другої половини XVII – 1785 р., в яких знайшло відображення їх військово-політична, соціально-економічна, культурна та побутова діяльність. Одним із таких став архів Кочубеїв – відомого козацько-старшинського роду. В статті приділено увагу реконструкції первинного складу фамільного архіву Кочубеїв, адже він вважається на сьогодні втраченим.

Ключові слова: фамільні архіви, Лівобережна Гетьманщина, родова еліта, козацька старшина, Кочубеї, універсали.

Сучасний стан розвитку української історичної науки зумовлює потреби вивчення та залучення нових писемних джерел. Актуальними для дослідження залишаються проблеми, пов'язані зі спадщиною козацьких часів. Більша частина цих писемних джерел II половини XVII – XVIII ст. створювалася представниками верхніх ешелонів влади Гетьманщини, яку сьогодні прийнято називати козацькою старшиною. Поступово в руках цієї родової еліти почали накопичуватися великі масиви документів, які вони починають оформлювати в архіви.

Дослідження документальних комплексів даного типу пов'язувалося з політичною ситуацією в Україні. За періоду радянської влади існування козацької старшини та їх джерельної спадщини не визнавалося. Зрушення почали відбуватися з моменту проголошення незалежності України. Ці комплекси документів козацької старшини отримали в історіографії назву – фамільні архіви. Тому, виходячи із вище сказаного, стає зрозумілим, що проблема фамільних архівів, як історичного феномена залишається малодослідженою, а тому їх матеріал на сьогодні використаний ще не з повна.

Актуальність вивчення документальної спадщини козацької старшини полягає в тому, що великий інформативний потенціал, який несуть ці папери, потрібний для вивчення політичних, соціальних, економічних, культурних, ідеологічних проблем в українському суспільстві II половини XVII – початку XX ст.

Отже, фамільний архів – це цілісність документальних свідчень про державну, політичну, культурну, громадську і обов'язково господарську активність роду, про його інтелектуальне життя й побут протягом століть [1, с.29]. До основних ознак цих архівів Г. Папакін відносить: наявність значної кількості джерел приватноправового, економічно-господарського та навіть статистико-описового характеру, що не притаманне для інших категорій особових фондів, у тому числі родинних (сімейних) та родових документальних зібрань [2].

Сучасні дослідники сходяться на тому, що про реальну можливість існування цих архівів можна говорити не раніше XVI – першої половини XVII ст. Існування архівів у I половині XVIII ст., не було можливим для широкого кола осіб, воно було характерним для обмеженої кількості старшини шляхетського походження.

До складу фамільних архівів потрапляли документи різного характеру: царські укази, гетьманські універсали, приватні листи, церковні та літературні твори і інші матеріали. Це було пов'язано з утилітарною метою старшини, яку вона ставила перед собою, адже основна маса з них стосувалася підтверджень прав володіння рухомим та нерухомим майном. Така практика пов'язувалася, перш за все, з системою роздачі рангових землеволодінь, що склалася ще за часів Литовсько-Польської доби. У Гетьманщині також закріпився цей принцип надання на ранг земельних наділів за виконання службових зобов'язань, що обов'язково підтверджувалося офіційним документом, які досить часто в силу різних обставин могли псуватися.

Оскільки право володіння землею вважалося основним джерелом прибутку, його намагалися передати в спадок дітям, які часто виконували військову, канцелярську та інші види служби, як і їхні батьки. В таких обставинах потрібно було зберегти документацію, щоб на володіння дітей не зазіхали інші люди. Під час проведення ревізій, описів маєтностей, власники землі повинні були надавати документи, що

підтверджували їх права володіння. Так виникає найголовніший стимул для утворення та розширення власного фамільного архіву.

За умов постійних війн та розрухи на українських теренах в складі Російської імперії, саме фамільні архіви ставали місцем дбайливого зберігання історичних джерел. За таких обставин вивчення їхнього складу є нагальною потребою.

Першими хто зацікавилися фамільними архівами козацької старшини, були нащадки засновників цих родів: І.Забіла, П.Новицький, М.Маркевич. Об'єктами наукового дослідження вони стали уже пізніше у XIX ст., публікувати окремі документи з старшинських архівів розпочали відомі історики М.О.Максимович та О.М. Лазаревський. Саме завдяки роботі останнього, було опрацьовано та опубліковано «Сулимовский архив», «Мотыжинский архив», «Любецкий архив графа Милорадовича» та фамільний архів Стороженків [3]. Значна частина приватних документів публікувалися на сторінках неофіційного відділу «Черниговских губернских ведомостей» і «Киевской Старины».

Працювали з фамільними архівами козацької старшини такі відомі українські історики: М.Бакай, П.Єфименко, П.Клепацький, М.Маркевич, П.Острянский, М.Стороженко, М.Судієнко, В.Тарновський, П.Федоренко, М.Ханенко та інші. Серед сучасних дослідників архівної справи козацької еліти потрібно відмітити В.Зарубу, О.Коваленко, В.Кривошею, Г.Папакіна, Г.Швидько. Вже згаданий Г.Папакін спробував підрахувати кількість архівів української лівобережної старшини другої половини XVII – початку XX ст., він довів існування 114 таких одиниць, але доля більшості з них невідома [4, с.214].

Невідомою також залишається доля та первинний вигляд фамільного архіву Кочубеїв. Таємничістю овіяне і питання походження цього роду. Побутує легенда про предка-татарина Кучук-бея, який потрапив на Запорізьку Січ і охрестився під ім'ям Андрій. Ми припускаємо, що цей переказ став доказом елітарності роду, який напевно з'явився в момент появи «Жалуваної грамоти дворянству» (1785 р.). Пізніше ця легенда була використана дослідниками історії роду Кочубеїв, зокрема Аркадієм Кочубеєм [5, с.465], графом Г.Милорадовичем [6, с.46], О.Лазаревським [7, с.439].

Так чи інакше, а цей рід дав історії України та Росії визначних представників. Серед них Василь Леонтійович Кочубей (бл. 1640 – 1708) – генеральний писар (1687 – 1699), генеральний суддя (1699 – 1708); Василь Васильович (бл. 1680 – 1743) – бунчуковий товариш, полтавський полковник (1729 – 1743); Семен Васильович (1725 – 1779) – ніжинський полковник, генеральний обозний, генерал-майор, член Малоросійської колегії, таємний радник; Віктор Павлович (1786 – 1834) член Колегії іноземних справ, Державної Ради, отримав титул графа Російської імперії в 1799 р. та був переведений в князівський чин з 1831 р.

Зрозуміло, що клан Кочубеїв є яскравим представником козацької старшини та дворянства, а тому вивчаючи їх фамільний архів можна охарактеризувати політичне і соціально-економічне життя в Гетьманщині та Російській імперії.

Оскільки представники роду Кочубеїв були досить помітними політичними діячами, великими поміщиками, меценатами, тому їх історією та архівом почали цікавитися різні дослідники, серед них М.Григорович, П.Клепацький, В.Модзалевський. Вивчаючи праці цих авторів ми зробили висновки про існування у Кочубеїв щонайменше трьох фамільних архівів.

Для широкого кола читачів публікувати документи з архіву розпочав Г.Милорадович, який у 1856 р. на сторінках неофіційної частини часопису «Черниговские губернские ведомости», вмістив уривок з рукопису про Кочубея та Іскру. Хоча цей документ друкувався ще два рази і кожного разу, виставлявся у світлі, як новознайдений в 1883 р. у «Русской старине» та 1929 р. в «Україні», та кожного разу автори посилалися на Диканський архів Кочубеїв.

Не дарма ми спочатку згадали саме про цей архів, який знаходився в родовому маєтку в селі Диканьці, що було у володінні генерального писаря В.Л.Кочубея з 20 листопада 1687 р. згідно гетьманського універсалу. Цей населений пункт з підлеглими людьми передавався нащадкам по чоловічій лінії і був у руках Кочубеїв до буремного 1917 р.

З паперами Диканського архіву вдалося попрацювати М.Григоровичу, який в 1869 р. звернувся до його власника князя Сергія Вікторовича Кочубея з проханням доступу до центру збереження історії роду князя. В цей час М.Григорович готував книгу про О.Безбородька, якого поєднували з Кочубеями родинні зв'язки. В цьому архіві він знайшов для своєї праці багато цікавого: «...собственноручныя письма кн. Безбородка: а) к отцу, с 1765 по 1780 год; б) к матери, с 1774 по 1799 год; в) к зятю П. В. Кочубею и г) к племянникам, Аполлону и Виктору Павловичам Кочубеям. Кроме того, нашлись в Диканском архиве и копии с писем Безбородки к графам Александру и Семену Романовичам Воронцовым, собранныя князем В. П. Кочубеем и проверенныя им» [8, с. III].

Книга про Безбородька була опублікована, але роботу з архівом М.Григорович продовжив. Під його керівництвом група осіб у 80-х роках XIX ст. здійснила опис паперів, що зберігалися в фамільному архіві Кочубеїв у селі Диканьці. З якою метою, за чиєї ініціативи та при яких обставинах проводилося укладення регесту – невідомо. Ми звісно можемо припустити, що С.В.Кочубей цими діями намагався врятувати родинні матеріали для своїх нащадків.

М.Григорович до цього регесту додав власну записку в якій кількома словами описав процес розпочатий ним, але з неї ж ми дізнаємося також про умови зберігання паперів в «особливому ящику» [9].

Якщо розповісти докладніше про сам регест, то він був оформлений в 6 томів, при цьому позбавлений хронологічного принципу, це пов'язано з тим, що документи були складені у зв'язки в хаотичному порядку і поділені на в'язки. Загалом у процесі було описано 4286 документів які обмежувалися 1606 – 1840 роками.

На сьогодні ці томи зберігаються в Державному архіві Полтавської області (ДАПО) у фонді № 1071 під назвою «Опис документів, що зберігалися в Диканському архіві князя С.В. Кочубея».

Цей «Опис» не подає повного тексту документу, але дає основну інформацію про автора, дату його створення і знайомить з основним змістом. Для прикладу наведемо досить важливий документ № 1219: «1708-1710 г.г. Некоторыя подробности изъ жизни Василя Леонтіевича Кочубея и его супруги, записанныя для памяти современникомъ. Въ трехъ экземплярахъ, на старейшемъ помета: «1798 года въ февралѣ сія исторія сыскана и переписана памяти и любопытельства ради» [10, арк.18]. Важливий він тим, що свідчить про бажання збереження родової пам'яті.

З комплексом диканських документів працював не лише М.Григорович, а також і П.Клепацький. Останній використав ці матеріали в підготовці дисертації у 1928 р. Автором було подано повні тексти універсалів, царських і купчих грамот наданих Кочубеями [11], він же опрацював та опублікував документи фінансового й господарського характеру [12]. Крім цього дослідник припускав, що кількість документів архіву могла складати 11 тисяч, але на момент роботи з ним П.Клепацького до його рук потрапило лише 3 тисячі [13, с. 253-255].

Враховуючи вище сказане, сумніви в існуванні Диканського архіву Кочубеїв розвіюються, але виникає запитання щодо інших документальних фамільних комплексів. В нагоді стає праця В.Л.Модзалевського «Малороссийский родословник», який посилається на те, що «Роспись дополнена сведениями, почерпнутыми изъ Ярославцакого Архива Кочубеевъ» [14, с.524]. Як і с. Диканька (нині Полтавська область), так і село Ярославець Глухівського уїзду (нині Сумська область), теж було надане В.Л.Кочубею в 1687 р.

Отже поряд з Диканським зібранням існувало Ярославецьке, яке виділяють в окремий архів. Хоча аналізуючи інформацію подану в «родословнику» стосовно Кочубеїв, виявляється що ярославецькі документи копіюють диканські у переважній більшості.

Для того щоб уникнути плутанини варто розібратися з кількістю родових гілок Кочубеїв, а також їх родовими маєтками в яких, напевно, були зосереджені фамільні архіви.

Із-за ненадійності родової легенди та браку інформації про Андрія та Леонтія Кочубея, ми назвемо засновником великого клану саме В.Л.Кочубея, особа якого фіксується в писемних джерелах. Саме він закладає економічні підвалини функціонування роду, отримуючи за службу в Гетьманщині основні родові маєтки: с.Диканьку (1687 р.), с.Ярославець (1687 р.), с.Дубовичі (1699 р.) та інші.

Поділ роду на дві гілки відбувається за життя синів В.Л.Кочубея. Нажаль рід започаткований старшим сином Семеном Васильовичем (1725 – 1779) обірвався за його внука Миколи (? – 1870), який був душевнохворим і не мав нащадків.

А от лінія середнього сина Василя (? – 1792) мала довге продовження, крім всього іншого він успадкував від батька в 1743 р. відомі нам уже села Ярославець та Дубовичі. Друга родова лінія була започаткована Павлом (? – 1786), нащадки якого отримуватимуть князівські титули. Саме Павло отримав у 1743 р. с. Диканьку, а його син Віктор значно розширив території фамільних володінь.

Для цілісної картини варто згадати, що нащадки Павла Васильовича Кочубея були відомі ще в 1992 р., серед них житель Нью-Йорка князь Андрій Кочубей [15]. Але шкода, що у відомих для нас листах він не згадує про долю архівів.

Ми переконані, що ці згадані села стали центрами окремих гілок роду і в кожному з них зберігався свій фамільний архів. Той факт, що документи мають по декілька копій є тому підтвердженням, адже в кожному з фамільних архівів мали бути основні папери, які заклали економічну могутність роду (гетьманські універсали, царські грамоти).

Нашим завданням є реконструкція первинного складу архіву Кочубеїв.

На даному етапі дослідження ми можемо частково проаналізувати склад Диканського зібрання, але щодо інших архівів дослідження їх триває.

Для більш цілісної картини спробуємо провести камеральний аналіз Диканського архіву (II половини XVII ст. – 1785 р.). За нижню хронологічну межу було взято II половину XVII ст., адже на цей час припадає діяльність В.Л.Кочубея в державних установах Лівобережної Гетьманщини, за цю службу він починає отримувати перші земельні володіння (вони зафіксовані документально). Щодо верхньої хронологічної межі було обрано дату 1785 р. – надання «Жалуваної грамоти дворянству», що призводить до переходу представників козацької старшини в стан дворянства, яке відбивалося на колі їх оточення, економічному та політичному житті.

Отже, Диканський архів Кочубеїв стає відомий широкому колу науковців за життя князя Сергія Вікторовича Кочубея (1820 - 1880), який був сином відомого В.П.Кочубея. Згідно проведеного аналізу опису М.Григоровича, найбільшою наповненістю архів зазнав за життя останнього, серед його документів чисельно переважала епістолярна спадщина. Крім листів значний відсоток займали правові акти, що відбивали професійну діяльність міністра (доклади, записки, тексти виступів).

Але нашим завданням є реконструкція початкового складу архіву. Отже засновником архіву, як і могутнього козацько-старшинського клану був Василь Леонтійович Кочубей (бл. 1640 – 1708), адже з його ім'ям пов'язані два оригінали та дві копії універсалів, одна царська грамота та 14 купчих записів (з них 11 копій), і дві обмінні записки. На даному етапі існування архіву до його складу потрапили документи тестя, полтавського полковника Федора Жученка, адже генеральний писар був одружений на його доньці Любові. Серед паперів Жученка ми нарахували: 7 універсалів, 20 купчих записів (з них копій – 11), 2 листа адресованих Жученку та 2 тестаменти.

Наступним кому передається архів – стає старший син Василь Васильович Кочубей (? - 1743), який успадковує с. Диканьку з рештою земель. Характеризуючи цей етап, ми помічаємо, що на родину сильно вплинули перипетії пов'язані з засудження і стратою батька та їхнього дядька Івана Іскри у 1708 р. Але після зради Мазепою російського царя Петра I, родини Кочубеїв та Іскрів отримують заборони до цього володіння. Любов Федорівна Кочубей (Жученко) отримує цьому документальне підтвердження: гетьманський універсал (поряд міститься три його копії) та царську жалувану грамоту.

За В.В.Кочубея були значно розширені кордони земельних володінь родини, що підтверджують велика кількість купчих (70 оригіналів, 88 копій), обмінних записів (3), сказки на ім'я В.В.Кочубея (3). Варто зауважити, що не завжди копії були зроблені з тих документів, оригінали яких представлені в тому ж архіві. Частину купчих договорів було укладено дружиною полтавського полковника Марфою (7). Крім цього присутні декілька записів, що стосуються Анни Василівни уродженки Кочубей та її сина Івана Обідовського (2 універсала).

На цьому етапі до фамільного архіву потрапили документи спорідненого роду Іскрів. Адже після страти І.Іскри його дружина Параска, сестра Любові Федорівни, залишилася сама. Ще за життя Іскрівни, вона передає і продає частину земель своєму племіннику Василю, а після її смерті найближчим спадкоємцем було визнано її сестру, яка і успадкувала землі разом з паперами на них. Загалом якщо підрахувати папери, що стосуються обох із подружжя Іскрів становить – 18 універсалів (4 копії), 35 купчих записів (8 копій). Але крім документів Жученків та Іскрів до архіву потрапили папери Герциків і Черняків [16].

Продовжуючи аналіз Диканського архіву ми знаходимо купчі записи, що стосуються Павла Кочубея (10 оригіналів, 1 копія), а також видані на його ім'я три патенти на владу. З ім'ям Семена Васильовича Кочубея пов'язано 37 купчих (2 копії), 8 обмінних записів, збереглися також документи де суб'єктом укладених угоди виступає його дружина Ксенія Герасимівна Кочубей (уроджена Демешко).

Але крім цього в реєстрі ми знаходимо папери родини Безбородьків, адже П.В.Кочубей (1736 або 1737 – 26 липня 1786) був одружений на Ульяні, доньці генерального судді Андрія Безбородька, сестрі канцлера О.А.Безбородька. Якщо говорити про задані хронологічні рамки, то більшість згадок стосується листів А.Безбородька, наприклад 69 з них адресовані батьку, 16 - матері, також адресатами були П. В. Кочубей, А.П.Кочубей, В.П. Кочубей. Працюючи з описом диканських документів часто зустрічаються помилки та неточності, тому потрібно уважно підходити до їх розгляду.

Окрім того в Диканському архіві знайшли місце папери, що не напряму стосувалися Кочубеїв та їх родичів, а більше за все їх оточення. Це купчі записи суб'єктами яких виступали: І.Левенець, І.Сулима, протопопи Могиланський і І.Святойло. Поміж паперів Кочубеїв (II половини XVII – кінця XVIII ст.) також збереглися універсали полковника Апостола та Полуботка, рескрипти К.Розумовського, листи Р.Л.Воронцова, заповіти І.Залеського та священика Філіппа Рощинського, укази Петра I та Катерини II.

Отже характеризуючи Диканський архів ми з'ясували, що на II половину XVII ст. – 1785 р., кількісно переважають юридичні акти стосовно власності та військово-службової діяльності.

Але його доля склалася досить складно. Диканський архів було знайдено в родовому палаці весною 1919 р., коли під час вивозу цінностей, його відшукали випадково, за портретом В.Л.Кочубея у кабінеті князя [17, с.2]. Документи було врятовано і вивезено до Диканського Військового Управління, а звідси, коли там стало небезпечно, перевезено до Центрального історичного архіву Полтавщини. На той час Кочубейський архів становив окремий фонд у Полтавському крайовому історичному архіві (з 1980 р. ДАПО). Але за Другої світової війни з ДАПО було втрачено 676 фондів, і в тому числі такі цінні комплекси документів, як Диканський архів князів Кочубеїв, Яготинський архів Репніних та інші [18, с.151]. Тому цей архів вважається втраченим на сьогодні і аналізувати склад якого ми можемо лише по часткових згадках.

Та якщо історія зберегла хоч якісь відомості стосовно цього комплексу, то щодо інших архівів Кочубеїв, цього не сталося. При розгляді змісту документів Диканського архіву стає зрозумілим, що більшість з них стосується території лише Полтавського полку, при цьому решта володінь Кочубеїв містилася в Ніжинському, Лубенському, Стародубському, Чернігівському та Переяславському полках. У цьому випадку ми погоджуємося з припущенням Г.Папакіна, який пише що: «У зв'язку з наявністю кількох гілок роду фамільні архівалії зберігалися в м. Диканці Полтавської губернії, с. Дубовичах на Чернігівщині, с. Ярославцев Глухівського повіту Чернігівської губ.» [16]. Нажаль склад та доля останніх двох нам поки що невідома, але над пошуком та реконструкцією яких ми працюємо.

Крім власних фамільних архівів документи Кочубеїв зустрічалися в складі інших козацько-старшинських зібраннях. Основною причиною цього, було налагодження потрібних їм стосунків з відомими українськими родами, через укладення міжродинних шлюбів. Такими родичами стали Скоропадські, адже Анастасія Василівна, дочка полкового обозного, стала першою дружиною Федора Васильовича Кочубея, сина генерального писаря В.Л. Кочубея. Але папери Кочубеїв потрапили до складу архіву Скоропадських лише з другої половини XIX – початку XX ст., в момент реконструкції архіву нащадками (адже він був втрачений), які замовляли копії паперів родичів [1, с.43].

В складі Російського державного архіву давніх актів був сформований фонд 137 «Скоропадські», але в 1935 р. з його складу були виокремлені матеріали, що стосуються історії Кочубеїв (Ф. 1445. «Кочубеи, гр.», 789 од. зб., 1661 - 1915 (коп. с 1569). Оп. 1, ч. 1 – 2) [19, с.287].

Надалі матеріали з російського архіву передали до Центрального державного архіву України (ЦДІАК України) в 40-х роках XX ст. Сьогодні вони зберігаються в фонді № 1219 «Скоропадські – поміщики Полтавської, Чернігівської губерній». Серед документів якого є матеріали багатьох споріднених з ними родів (Дурново, Кочубеїв, Волконських, Демидових, Бібікових, Апостолів, Розумовських, Безбородьків, Олсуф'євих та інших) [20, с.309].

Документи Кочубеїв потрапили також до Турівського архіву Маркевичі. Контакти між родинами були налагоджені у зв'язку з одруженням І.А.Маркевича (1742 – 1814) на Єлисаветі Васиївні Кочубей (? – 1800). Саме не початку ХІХ ст. це Турівське зібрання було поповнено М.О.Маркевичем, який додав до родового архіву рукописи ХVІ- ХІХ ст. з фамільних архівів Богдановичів, Горленків, Гудовичів, Кочубеїв, Миславських, Розумовських, Рум'янцевих, Скоропадських. Планував видання багатотомного «Архива Николая Маркевича» [16].

Отже, фамільний архів Кочубеїв був заснований В.Л. Кочубеєм, а за життя його синів розпорошений між ними. За нашими підрахунками архівів у представників роду сформувалися три: в с. Диканька Полтавської губернії, в с. Ярославці Чернігівської губернії та с. Дубовичі на Чернігівщині. Оскільки на відміну від останніх двох, про Диканський фамільний архів, який є вважається втраченим на сьогодні, збереглося декілька описів. На основі доступного реєстру М.Григоровича ми здійснили спробу реконструкції його первинного складу від ІІ половини ХVІІ по 1785 р. Ми підраховали, що кількісно в цьому фамільному архіві переважали приватно-правові акти, що включали такі види документів, як купчі та обмінні записи, у меншій мірі представлені заповіді приватних осіб. На другому місці чисельно виділяються публічно-правові акти, серед них гетьманські універсали та царські укази.

В межах ІІ половини ХVІІ – 1785 р. до архіву потрапили папери інших родів: Жученків, Іскрів, Черняків, Герциків, Безбородків. Але лише на ХІХ ст. документи Кочубеїв потрапили до архіву Скоропадських та Марковичів.

На сьогодні джерельна база для вивчення історії фамільного архіву Кочубеїв є обмеженою та зосереджується в фондах Центрального державного історичного архіву України, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, Державного архіву Полтавської області та звісно Російського державного архіву давніх актів.

Джерела та література

1. Папакін Г. В. Фамільні архіви української лівобережної шляхти у ХVІІ і ХVІІІ ст. та збірка Скоропадських / Г. В. Папакін // Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів / Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Інститут рукопису. – К., 2003. – Вип. 8. – С. 28–57.
2. Папакін Г. В. Приватні архіви української родової еліти в національній історії другої половини ХVІІ–ХХ ст. (на прикладі архівної спадщини роду Скоропадських): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. історич. наук : спец. 07.00.10 «Архівознавство, документознавство» [Електронний ресурс] / Г. В. Папакін. – К., 2005. – Режим доступу до автореф.: <http://disser.com.ua/content/23836.html>
3. Швидько Г. Фамільні архіви Гетьманщини: Археографічний аналіз публікацій [Електронний ресурс] / Г. Швидько. – Режим доступу до статті: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/Researches/Shvydko.php>
4. Папакін Г. В. Архів Скоропадських: Фамільні архіви української родової еліти другої половини ХVІІ–ХХ ст. та архівна спадщина роду Скоропадських / Папакін Г.В. – К., 2004. – 420 с.
5. Кочубей А.В. Семейная хроника: Записки Аркадия Васильевича Кочубея. 1790–1873 / А. В. Кочубей. – Санкт–Петербург: тип. бр. Пантелеевых, 1890. – 314 с.
6. Милорадович Г. Родословная дворян и князей Кочубеев / Г. Милорадович // Киевская старина. – 1888. – Т. 22., № 8. – Отд. 3. – С. 46–50.
7. Лазаревский А. Очерки малороссийских фамилий. Кочубеи, Мазепа и М. Кочубей / А. Лазаревский // Русский архив. – 1876. – Т. III. – № 12. – С. 438–455
8. Григорович Н. Канцлер князь Александр Андреевич Безбородко в связи с событиями его времени / Н. Григорович. – Т. 1, 1747–1787. – СПб., 1879. – С. ХVІІІ, 649, IV с.
9. Державний архів Полтавської області (ДАПО), ф. 1071, оп. 1, од. зб 1, 4 арк.
10. ДАПО, ф. 1071, оп. 1, од. зб. 6, арк. 196.
11. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. Х, од. зб. 8438, 229 арк.
12. ІР НБУВ, ф. Х, од. зб. 8440, 140 арк.
13. Клепацький П. Декілька документів з Диканського архіву Кочубеїв / П. Клепацький // Український археографічний збірник. – 1930. – Т. 3. – С. 253–255.
14. Модзалевський В. Л. Малоросійський родословник / В. Л. Модзалевський. – К., 1910. – Т. 2. – 720 с.
15. ДАПО, ф. Р-8831, оп. 19, од.зб. 25, 7 арк.
16. Папакін Г. Фамільні архіви української лівобережної старшини другої половини ХVІІ - початку ХХ ст. Проект реконструкції [Електронний ресурс] / Г. Папакін. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/References/Ukrainian_elite.php
17. Черпаха М. Куди поділися цінності князів Кочубеїв / М. Черпаха // Трудова слава. – 1992. – № 63. – С. 2.
18. Яненко З. Особові фонди, втрачені Державним архівом Полтавської області у роки Другої світової війни / З. Яненко // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1999. – Т. 4. – С. 149–151.
19. Российский государственный архив древних актов. Путеводитель: В четырех томах [Електронний ресурс]. – М., 1999. – Т. 4. – Режим доступу: <http://guides.rusarchives.ru/browse/guidebook.html>
20. Кугай В.І. Поповнення архівного фонду Скоропадських / В. І. Кугай // Архіви України. – 2010. – № 3–4 (269). – С. 306–317.

Скрипченко Н. А. История фамильного архива Кочубеев (II половина ХVІІ ст. – 1785 г.)

Исследование посвящено изучению феномена фамильных архивов казацкой старшины Левобережной Гетьманщины второй половины ХVІІ ст. – 1785 г., в которых нашла отражение их военно-политическая, социально-экономическая, культурная и бытовая деятельность. Одним из таких стал архив Кочубеев – известного казацко-старшинского рода. В статье уделено внимание реконструкции первоначального состава фамильного архива Кочубеев, ведь он считается на сегодня потерянным.

Ключевые слова: фамильные архивы, Левобережная Гетьманщина, родовая элита, казацкая старшина, Кочубеи, универсалы.

Skrypchenko N. A. The history of the Kochubey's family archive (from second half of the XVII century to 1785)

The article is dedicated to the phenomenon of family archives of the cossack's starshina of the Left-bank Hetmanate (from second half of the XVII century to 1785) which prescribes their military, politic, social, economic and cultural activities. One of these is the Kochubey's archive, well-known cossack-starshina family. The author pays attention to the reconstruction of the original structure of the Kochubey's archive, because its consider losted at now.

Keywords: family archives, Left-bank Hetmanate, noble elite, cossack's elite, Kochubei's family, universals.

УДК 176.5:316.624–058.835“1648/179”

О. А. Бороденко

РОЗПУСТА ЯК ПРОЯВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ САМОТНІХ ЖІНОК ГЕТЬМАНЩИНИ XVIII СТОЛІТТЯ

У статті аналізується розпутна поведінка самотньої жінки Гетьманщини XVIII ст., виокремлюються категорії осіб, найбільш схильних до аморальних дій, причини та наслідки такої девіантності

Ключові слова: вдова, жінка з невизначеним сімейним станом, козачка, незаміжня жінка, розпуста.

Звертаючись до історії ранньомодерного українського суспільства, актуальним та майже недослідженим на сьогодні залишається питання індивідуального, неповторного розмаїття особистісних рис самотньої жінки, зокрема її асоціальності. У нашому дослідженні звернімо увагу на вивчення одного із аспектів соціальної антропології, історії сексуальної поведінки та гендерної історії – девіантності позашлюбної жінки. Соціальний статус такої особи примушував її змінювати свою поведінку, яка, відповідно постулатів християнського віровчення та морально-етичних норм великого загалу людей, могла вважатися гідною або навпаки несправедливою. Серед інших проявів нечистих, аморальних, девіантних дій самотньої жінки Гетьманщини XVIII ст. можна виокремити розпусту. Аналізуючи цей асоціальний прояв жіночої поведінки, спробуємо розкрити наступні питання: виділити категорії самотніх жінок, які були найбільше схильні до нестандартної поведінки, зупинитися на причинах проституції та вказати на можливі наслідки від такої девіантності для обох статей.

Складність дослідження гендерних особливостей поведінки у Гетьманщині XVIII ст. полягає у відсутності чітких документальних даних, які б відображали свідому зацікавленість очевидців в аналізі побутового життя жінки традиційного українського суспільства. Виходячи із відсутності такої джерельної бази, у власному дослідженні будемо враховувати опосередковані свідчення різних типів джерел, які торкалися проблеми жіноцтва. Зокрема, цінний історико-демографічний матеріал представлено в облікових джерелах фіскального значення: Генеральному описі Малоросії 1765-1769 років окремих сіл Полтавського полку, який признано іменувати Румянцевським. Важливу інформацію щодо шляхів державного регулювання розпутної поведінки жінок надають актові джерела: укази, державні записки, протоколи судових засідань. Цікаві спостереження та особистісні враження сучасників ранньомодерного українського суспільства представлено у творах художньої літератури.

Виходячи із аналізу вищезгаданих джерел, серед категорій самотньої жінки, які були здатні до протиправних, аморальних, нестандартних дій, можна виокремити вдову, солдатку, незаміжню та жінку із невизначеним сімейним станом.

«Удовою» зазвичай вважають жінку, яка втратила чоловіка й після його смерті залишилася бездітною самотньою особою або жінкою з дітьми. У народній традиції вдівство вважалося Божим покаранням на самотність, великим нещастям та відповідно змінювало ставлення суспільства до такої жінки. Подібним до вдового було становище козачок або солдаток, чоловіки яких перебували на військовій службі. Життя таких, досить часто, молодих жінок, було самотнім та за своїм статусом наближалося до вдівства. Іноді було не відомо чи живі їхні чоловіки. Тільки в 60-тих роках XVIII ст. почали зобов'язувати полкових командирів направляти повідомлення про смерть солдатів їхнім дружинам, однак дане розпорядження виконувалося не завжди, тому козачки залишалися вічними вдовами без підтвердження цього статусу та без права повторно влаштувати свою долю [1, с. 80]. За Сенатським указом від 26 червня 1774 року вони не могли укласти другий шлюб за життя першого чоловіка, оскільки такий сімейний союз визнавався недійсним [2, с. 654]. Типовою солдаткою можна вважати 20-літню «гусарскую жену» Анну, мешканку с. Диканьки, яка згадувалася в Генеральному описі цього села. Проживала вона самотньо від чоловіка з трьохлітньою донькою Євдокією у родині свого 50-річного батька Трохима Прощенка [3, арк. 255]. Окремою категорією позашлюбних жінок можна також вважати незаміжніх, які ще не вийшли заміж, або ніколи не були одруженими [4, с. 61].

Окрім удів та козачок у Румянцевському описі деяких сіл Полтавського полку особливе місце належить жінкам сімейний статус яких був не визначений. У подібному становищі могли опинитися жінки, чоловіки яких пропали безвісті [5, с. 176], були засудженні, перебували на заробітках або, взагалі, покинули своїх дружин. Про останніх чоловіків, зазвичай, у переписних книгах писали: «не відома куда отошел» [3, арк. 209]. Такі жінки офіційно залишалися в шлюбі, а фактично – самотніми. В облікових джерелах сімейне